

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN-HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

BOHANNAN, Laura

Shakespeare a bozótban / Shakespeare in the bush (dokumentum-fordítás,
ford./transl. Ungár Nóra)

Eredeti közlés/Original publication:

Anthropolis, 2005, 2. évf., 1–2. szám, 48–55. old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.001.207

Dátum/Date: 2015. augusztus / August 23.

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

BOHANNAN, Laura: Shakespeare a bozótban / Shakespeare in the bush,
AHU MATT, 2015, **pp. 1–17. old.**, No. 000.001.207, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Közkönyvtárakban / In public libraries

Megjegyzés / Note:

ellenőrzött és szerkesztett szöveg / controlled and edited text

Kulcsszavak/Key words

Nemzetközi Afrika-kutatás (USA), Laura Bohannan jól ismert tanulmányá-
nak (Shakespeare in the bush) magyar fordítása

// African studies in USA, Laura Bohannan's well know study in Hungarian
translation (Shakespeare in the bush)

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS,
ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMEN-
TUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC
SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES,
COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/
writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian,
Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

SHAKESPEARE A BOZÓTBAN

Laura Bohannon
fordította: Ungár Nóra

Éppen mielőtt elhagytam volna Oxfordot, hogy a nyugat-afrikai tivékhöz utazzam, egy beszélgetés során szóba került a stratfordi színházi évad.

„Nektek, amerikaiaknak – *mondta egy barátom* – gyakran vannak nehézségeitek Shakespeare-rel. Elvégre ő nagyon is angol költő volt, és könnyen félreértelmezheti valaki az egyetemes jelentést, ha félreérti a részleteket.”

Tiltakoztam, mondván, az emberi természet nagyjából ugyanolyan világszerte, ha más nem is, a nagy tragédiák cselekményének fő szála és a szereplők motivációi mindig mindenhol egyértelműek lesznek, akkor is, ha az egyes, szokásokra vonatkozó adatok esetleg magyarázatra szorulnak, és a fordítási nehézségek apró különbségeket eredményeznek. Hogy véget vessünk ennek a lezárhatatlan vitának, barátom adott egy *Hamlet*-kötetet, hogy tanulmányozzam majd az afrikai bozótban. Remélve, hogy ez majd kiemeli elmémet a primitív környezetből, és a hosszúra nyúló meditálások révén talán elérhetem a helyes értelmezés kegyeletteljességét.

Ez volt a második alkalom, hogy terepmunkára utaztam ehhez a bizonyos afrikai törzshöz. Késznek éreztem magam arra, hogy együtt éljek egyik távolabbi közösséggel, amely egy még gyalog is nehezen elérhető területen élt. Történetesen egy nagy tudású öregember házmán telepedtem meg, aki egy nagyjából száznegyven főből álló háztartás feje volt. Háztartásának tagjai mind közelebbi rokonai, illetve azok feleségei és gyermekei voltak. Mint a közelben lakó idős emberek, az öregember is ideje nagy részében olyan szertartásokat vezetett, melyek azokban az időkben ritkán voltak láthatók a törzs által jobban megközelíthető helyeken. El voltam bűvölve. Nemsokára három hónap kényszerű elszigeteltség és pihenés következik a mocsár áradása

előtt elvégzendő betakarítás és az új földek megtisztítása közötti időben, melyre a víz levonulása után kerülhet sor. Úgy gondoltam, hogy ezalatt még több idejük lesz majd arra, hogy szertartásokat végezzenek, és ezeket el is fogják magyarázni nekem.

Igencsak elszámítottam magam. A legtöbb szertartáson számos más háztartás idősebbjének is jelen kellett lennie. Ahogyan a mocsarak áradtak, az idős emberek már túl nehéznek érezték, hogy az egyik háztartástól a másikig gyalog megtegyék az utat, és a szertartások többnyire elmaradtak. Ahogy a mocsarak emelkedtek, egyetlen kivétellel minden tevékenység abbamaradt. A nők kukoricából és kölesből sört főztek, és mindannyian, férfiak, nők és gyerekek a halmaikon ültek és ittak.

Az emberek pirkadatkor kezdtek el inni. Dél felé már az egész háztartás énekelt, táncolt és dobolt. Amikor esett az eső, az embereknek a kunyhóikban kellett üldögélniük: ott ittak és énekeltek, vagy énekeltek és történeteket meséltek. Minden esetben déltől vagy már korábban csatlakoznom kellett a társasághoz, vagy visszatérhettem saját kunyhómba a könyveimhez. „Az ember nem beszélget fontos dolgokról, ha van sör. Gyere, és igyál velünk”. Miután nem rendelkeztem az övékhez hasonló teherbírással, amit a sűrű természeti sör megkövetel, egyre több és több időt töltöttem a *Hamlet*tal. A második hónap vége előtt már rám ereszkedett a kegyelet. Igencsak biztos voltam benne, hogy a *Hamlet*nek egyetlen lehetséges értelmezése van, és az egyetemesen nyilvánvaló.

Minden reggel korán elmentem az öregemberhez a fogadókunyhójába, reménykedve, hogy még a sörparti előtt komolyan beszélgethetünk. A kunyhóban körben álló oszlopok támasztották a nádtetőt egy alacsony agyagfal felett, távol tartva a szelet és esőt. Egy napon, ahogy átkúsztam az alacsony bejáraton, ott találtam a háztartás szinte minden férfi tagját, sámlikon, alacsony deszkaágyakon és nyugágyakban üldögélve. A füstölő tűz mellett rongyos ruháikba burkolózva melegengették magukat az eső csípős hidege ellen. Középen három edényben sör volt. A buli már elkezdődött.

Az öregember szívélyesen üdvözölt: „Ülj le, és igyál”. Elfogadtam egy nagy, sörrel teli kalabasht*, öntöttem belőle egy kis ivótökbe, és

---

* (Az angol calabash, azaz lopótök elnevezésből. A szerte Afrikában elterjedt elnevezést a tökből, takéregből, rabbi vagy bőrből készült ivó- és tárolóedényekre használják a helyiek is – a szerk. megj.)

lehajtottam. Mielőtt továbbadtam kalabashomat egy fiatalembernek a további elosztás végett, újra töltöttem ugyanabba a tökbe annak, aki a szeniorításban vendéglátómat követte. A fontos emberek nem tölthetnek sört saját maguknak.

„Most sokkal jobb – *mondta az öregember, és helyeslően nézett rám, miközben kiszedegette a hajamba ragadt nádszálakat.* – Gyakrabban kéne leülnöd és innod velünk. A szolgálóid mondták, hogy amikor nem vagy velünk, a kunyhódban ülsz, és egy papírt nézegetsz.”

Az öregember négyféle „papírt” ismert: az adónyugtát, a menyasszony áráról szóló nyugtát, a bírósági illetéknyugtát és a leveleket. A küldönc, aki a főnöktől hozta neki a leveleket, inkább csak a küldetés jelvényeként használta őket, miután mindig tudta, mi áll bennük, és ezt elmondta az öregembernek. Személyes leveleket csak azok kaptak, akiknek rokonaik voltak a kormány vagy a misszió állomásainál. Ezeket addig őrizgették, amíg valaki nem ment olyan nagy piacra, ahol volt levélfogalmazó, aki felolvasta őket. Érkezésem óta hozzám hozták elolvasásra a leveleket. Néhányan bizalmasan elhozták hozzám a menyasszony áráról szóló nyugtát is, azt kérve, változtassam a számjegyeket egy nagyobb összegre. Rájöttem, hogy haszontalan az erkölcsről vitatkoznom velük, miután a sógorság igazságos játék, és a hamisítás gyakorlati veszélyeit nagyon nehéz egy írástudatlan embernek megmagyarázni. Nem akartam, hogy elég butának gondoljanak ahhoz, hogy napokig ilyesféle papírokat nézegessek, így sietve elmagyaráztam, hogy az én „papírom” a „régvolt dolgok” közül való az én hazámból.

„Áh – *mondta az öregember.* – Meséld el nekünk.”

Tiltakoztam, nem vagyok történetmesélő. A történetmesélés náluk nagy gyakorlatot kívánó művészet. Nagyon magasak az elvárások, a közönség nagyon kritikus, és kifogásait szóvá is teszi. Főlegesen tiltakoztam. Ezen a reggelen egy történetet akartak hallani ivás közben. Megfenyegettek, hogy nem mesélek nekem több történetet, amíg én el nem mondom az enyémet.

Végül az öregember megígérte, hogy senki sem fogja kritizálni a stílusomat,

„...mivel tudjuk, hogy kínlódsz a nyelvünkkel”. „De – *vágott közbe az idősök egyike* – amit nem értünk, azt el kell magyaráznod, ahogyan nekünk is, amikor a saját történeteinket mondjuk el neked.”

Felismerve, hogy lehetőségem nyílt a *Hamlet* egyetemes érthetőségének bizonyítására, beleegyeztem.

Az öregember öntött nekem még egy kis sört, hogy segítsen a történetmesélésben. A férfiak megtöltötték hosszú fapipáikat, paraszat piszkáltak a tűzből, hogy a pipákba tegyék, majd elégedetten pöfékelve hátradőltek, hogy meghallgassanak. Nekikezdttem annak módja szerint:

„Nem tegnap, nem tegnap, hanem hosszú idővel ezelőtt ez a dolog történt. Egy este három ember állt őrt egy nagyfőnök háztartása előtt, amikor hirtelen meglátták az előző főnököt, amint feléjük közeledik.”

„Miért nem ő volt már a főnök?”

„Halott volt – *magyaráztam* –, ezért nagyon össze is zavarodtak, és féltek, amikor meglátták.”

„Lehetetlen” – *kezde az egyik idősebb, átadva a pipáját szomszédjának, aki közbevágott*: „Persze hogy nem a halott főnök volt az. Egy ómen volt, amit egy boszorkány küldött. Folytasd csak.”

Kicsit zavartan folytattam:

„A három ember közül az egyik olyan volt, aki tudott dolgokat” –

ez volt a tudós legmegfelelőbb fordítása, de sajnos boszorkányt is jelentett. A második idős ember diadalmasan ránézett az előbbire.

„Tehát ő beszélt a halott főnökkel, ezt mondván: »Mondd meg, mit kell tennünk, hogy pihenhes a sírodban«, de a halott főnök nem válaszolt. Eltűnt, és többet nem látták. Akkor az ember, aki tudott dolgokat – Horatio volt a neve –, azt mondta, hogy ez Hamlet ügye. Ő volt a halott főnök fia.”

A körben mindenki rázta a fejét.

„A halott főnöknek nem voltak élő fiútestvérei? Vagy ez a fiú volt a főnök?”

„Nem – válaszoltam – Pont ez az. Volt egy élő öccse, ő lett a főnök, miután a bátyja meghalt.”

Az idősök mormogtak: az ilyen ómenek a főnökökre és az idősekre nézve veszélyesek, nem a fiatalokra. Semmi jó nem származhat abból, ha valaki egy főnök háta mögé áll. Egyértelmű, hogy Horatio nem az az ember volt, aki tudott dolgokat.

„De igen, ő tudott – tiltakoztam, miközben elhessentettem egy csirkét a söröm mellől. – A mi országunkban a fiú következik az apja után. A halott főnök öccse lett a nagyfőnök. A bátyja özvegyét is feleségül vette a temetés után alig egy hónappal.”

„Jól tette – jelentette ki az öregember mosolygva a többieknek. – Mondtam nektek, ha többet tudnánk az európaiakról, rájönnénk, hogy nagyon is hozzánk hasonlóak. A mi országunkban is – tette hozzá nekem – a fiatalabb fiú feleségül veszi a bátyja özvegyét és gyermekei apja lesz. Így ha a nagybátyád, aki feleségül vette megözvegyült anyádat, vértestvére apádnak, akkor neked igazi apád lesz. Hamlet apjának és a nagybátyjának ugyanaz volt az anyja?”

Ez a kérdés alig hatolt el a tudatomig. Túlságosan felizgatott és kizökkentett a magabiztosságomból, hogy a *Hamlet* egyik legfontosabb mozzanata felett egyszerűen átsiklottak. Meglehetősen bizonytalanul azt mondtam, szerintem ugyanaz volt az anyjuk, de nem vagyok benne biztos, mert erről nem szól a történet. Az öregember nagyon komolyan azt mondta, hogy ezeken a genealógiai adatokon múlik minden, így ha hazaérek, meg kell majd kérdezni az idősektől. Aztán kikiabált az ajtón az egyik fiatalabb feleségének, hogy hozza be a kecskebőr táskáját.

Elhatároztam, hogy amit csak lehet, megmentek az anya motívumból. Nagy levegőt vettem, és újból elkezdtem:

„Hamlet, a fiú nagyon szomorú volt, amiért az anyja ilyen gyorsan újra férjhez ment. Nem volt rá szükség, hogy így tegyen, és nálunk az a szokás, hogy az özvegy addig nem megy hozzá a következő férjéhez, amíg nem gyászolt két évet.”

„Két év nagyon hosszú idő – jegyezte meg a feleség, aki az öregember viharvert kecskebőr táskájával megjelent az ajtóban. – Ki műveli meg a földjeidet, amíg nincsen férjed?”

„Hamlet – vágtam vissza gondolkodás nélkül – elég idős volt ahhoz, hogy maga művelje meg az anyja földjeit. Nem volt szükség rá, hogy az anyja újból férjhez menjen.”

Úgy tűnt, senkit sem győztem meg. Feladtam.

„Az anyja és a nagyfőnök mondta Hamletnek, hogy ne szomorkodjon, hiszen a nagyfőnök lesz majd Hamlet apja. Sőt Hamlet lesz a következő nagyfőnök, így ott kell maradnia, hogy megtanulja a főnökök dolgát. Hamlet beleegyezett abba, hogy marad, és mindenki elment sört inni.”

Amíg szünetet tartottam tanácstalanul, hogyan tolmácsoljam Hamlet utálkozó, megcsömörlött monológját egy olyan közönségnek, amelyik meg van győződve arról, hogy Claudius és Gertrud a lehető legjobb módon cselekedett, az egyik fiatalabb ember megkérdezte, ki vette feleségül a halott főnök többi feleségét.

„Nem volt több felesége?” – válaszoltam.

„De egy főnöknek sok felesége kell legyen! Másképp hogyan tudna sört erjeszteni és ételt készíteni az összes vendégének?”

Határozottan közöltem, hogy a mi országunkban minden főnöknek csak egy felesége van és sok szolgája, akik a munkát végzik, és akiket az adóból fizet.

Sokkal jobb egy főnöknek, válaszolták, ha sok felesége és fia van, akik művelik a földjeit, és etetik az embereit. Akkor mindenki szereti a főnököt, aki sokat adhat és nem vesz el semmit – adót szedni nem volt okos dolog.

Egyetértettem az utolsó megjegyzéssel, de a többit ugyanúgy a kedvenc mondókáikkal intézték el, amivel a kérdéseimre is válaszolni szoktak: „Így kell ezt csinálni, tehát mi is így csináljuk.”

Úgy döntöttem, kihagyom a monológot. Még ha itt úgy is gondolták, hogy Claudius helyesen cselekedett, amikor feleségül vette bátyja

özvegyét, megmarad a mérgezési szándék, és tudtam, hogy a testvérgyilkosságot helyteleníteni fogják. Kicsit bizakodóbban újrakezdttem:

„Azon az éjszakán Hamlet együtt örködött azzal a három emberrel, akik látták az apját. A halott főnök megint megjelent, és bár a többiek féltek, Hamlet követte apját egy félreeső helyre. Amikor egyedül voltak, Hamlet apja beszélt.”

„Az ómenek nem tudnak beszélni!” – *mondta határozottan az öregember.*

„Hamlet halott apja nem volt ómen, talán őt látni, az lehetett egy ómen, de ő maga nem volt az.”

Úgy tűnt, a közönségem pont annyira összezavarodott, amennyire én akként tűnhettem.

„Hamlet halott apja volt az. Egy olyan dolog volt, amit mi »szellemnek« hívunk.”

Az angol szót kellett használnom, mert a többi szomszédos törzssel ellentétben ezek az emberek nem hittek abban, hogy a halál után a személyiség bármelyik elkülönülő része tovább él.

„Mi az a »szellem«? Egy ómen?”

„Nem, a »szellem« valaki, aki meghalt, de járkál és tud beszélni. Az emberek hallhatják és láthatják őt, de nem tudják megérinteni.”

Tiltakoztak: „A zombikat meg lehet érinteni.”

„Nem, nem! Nem egy holttest volt, amit a boszorkányok felélesztettek, hogy feláldozzák és megegyék. Hamlet apja nem úgy járt, hogy valaki más mozgatta. Ő maga csinálta.”

„A halott ember nem tud járni” – tiltakozott hallgatóságom egy emberként.

Igazán szerettem volna már valahogy megegyezni velük. „A »szellem« az egy halott ember árnyéka.”

Ám ismét csak tiltakoztak: „A halott ember nem vet árnyékot.”

„Az én országomban pedig igenis vet” – vágtam vissza.

Az öregember lecsendesítette a hitetlenség azonnal felzúduló moráját. Aztán azzal az őszintétlen, de szívélyes beleegyezéssel, amellyel valaki a fiatalok, az ostobák vagy a babonások képzelgéseit nyugtázza, ezt mondta:

„Semmi kétség, a te országodban a halottak tudnak járni anélkül, hogy zombik lennének.”

A táskája mélyéről előhalászta egy kóladió kifehéredett töredékét, leharapta az egyik végét, jelezve, hogy nem mérgezett, és a maradékot nekem adta a béke zálogaként.

„Akárhogyan is – *folytattam* – Hamlet halott apja azt mondta, hogy a saját bátyja mérgezte meg, aki főnök lett. Azt akarta, hogy Hamlet bosszút álljon érte. Hamlet szívből elhitte ezt, mert nem szerette az apja bátyját. – *Kortyoltam még egyet a sörömből.* – A nagyfőnök országában, vele egy háztartásban – mivel ez egy nagyon nagy háztartás volt – élt egy fontos idős ember, aki gyakran volt vele, hogy tanácsokat és segítséget adjon neki. Polonius volt a neve. Hamlet udvarolt a lányának, de a lány apja és a bátyja ... (*sietve valamilyen törzsi analógiát kerestem*) intették őt, ne engedje, hogy Hamlet meglátogassa őt, amikor egyedül van a birtokon, mivel Hamlet nagyfőnök lesz, és nem veheti majd el feleségül.”

„Miért nem?” – kérdezte a feleség, aki az öregember széke mellett telepedett le. Ő összeráncolt arccal nézett rá, amiért butaságot kérdezett, és felmordult: „Ugyanabban a háztartásban éltek.”

„Nem ez volt az oka – *magyaráztam.* – Polonius egy idegen volt, aki azért élt a háztartásban, hogy a főnöknek segítsen, nem azért, mert a rokona volt.”

„Akkor Hamlet miért nem vehette feleségül a lányát?”

„Feleségül vehette volna – *magyaráztam* –, de Polonius úgy gondolta, nem fogja. Végül is, Hamlet nagyon fontos ember volt, akinek csak egy felesége lehet. Polonius attól félt, hogy ha Hamlet szerelmeskedik a lányával, senki sem fog már magas árat adni érte.”

„Ez igaz lehet – jegyezte meg az egyik ravaszabb idős –, de egy főnök fia adhat a kedvese apjának elegendő ajándékot és pártfogást, akár

még többet is, mint a hozománybeli különbség. Polonius szerintem bolond volt.”

„Sokan úgy gondolják, az volt – értettem egyet vele. Ezalatt Polonius elküldte a fiát, Laertest Párizsba, hogy tanuljon arról az országról, mert az egy nagyon nagy főnök háztartása volt. Mivel félt, hogy Laertes sok pénzt fog elvesztegetni nőkre, sörre és szerencsejátéokra, vagy harcok miatt bajba keveredik, titokban elküldte az egyik szolgáját Párizsba, hogy kikémlelje, mit csinál Laertes. Egy napon Hamlet elment Polonius lányához, Opheliához. Olyan csúnyán viselkedett, hogy megijesztette őt. Mi több – szavak után keresgéltem, melyekkel jellemezhetném Hamlet őrültségének bizonytalan jellegét –, a főnök és mások is észrevették, hogy amikor Hamlet beszél, értik a szavakat, de azt nem, miről beszél. Sok ember azt gondolta, megőrült. – A hallgatóságom hirtelen sokkal figyelmesebb lett. – A nagyfőnök tudni akarta, mi a baj Hamlettel, így elküldött Hamlet két kortársáért (az iskolai barátot túl nehéz lett volna elmagyarázni), hogy beszéljenek Hamlettel, és derítsék ki, mi bántja a szívét. Hamlet, látva, hogy a főnök azért vesztegette meg őket, hogy elárulják őt, nem mondott nekik semmit Polonius valahogyan mégis gyanította, hogy Hamlet azért őrült meg, mert nem volt szabad látnia Opheliát, akit szeretett.”

„Miért babonázná meg bárki Hamletet emiatt?” – érdeklődött egy meghökkenett hang.

„Mebabonázni?”

„Igen, csak a boszorkányok mesterkedése tehet valakit őrültté, kivéve persze azt, aki meglátja az erdőben ólálkodó lényeket.”

Megszűntem történetmesélő lenni, elővettem a jegyzetfüzetemet, és kértem, mondjanak el többet az őrültség e kétféle okáról. Azalatt is, amíg beszéltek, és én egy-egy szót lejegyeztem, megpróbáltam felmérni, milyen hatással lehet ez az új tényező a cselekményre. Hamlet nem állt az erdőben lopakodó lények hatása alatt. Csak a férfiági rokonai babonázhatták meg őt. Kizárva azokat a rokonokat, akiket Shakespeare nem említ, Claudius kellett legyen az, aki megkísérelt bajt hozni rá. És természetesen ő is volt.

Egy pillanatra elhárítottam a kérdéseket, mondván, a nagyfőnök sem volt hajlandó elhinni, hogy Hamlet csak Ophelia iránti szerelme miatt őrült meg és semmi másért.

„Biztos volt benne, hogy valami sokkal fontosabb dolog nyomja Hamlet szívét. Hamlet kortársai – folytattam – hoztak magukkal egy híres történetmesélőt. Hamlet elhatározta, hogy ezzel az emberrel elmondhat egy történetet a főnöknek és az egész háztartásának. Ez a történet egy emberről szólt, aki megmérgezte a bátyját, mert kívánta annak feleségét, és ő maga akart lenni a főnök. Hamlet biztos volt abban, hogy ha a főnök tényleg bűnös, nem tudja majd végighallgatni a történetet anélkül, hogy ne adná ennek valamilyen jelét. Akkor biztos lehet benne, hogy halott apja igazat mondott neki.”

Az öregember mély éleslátással közbevágott: „Miért hazudna egy apa a fiának?” – kérdezte.

Kibújtam: „Hamlet nem volt biztos abban, hogy tényleg a halott apja volt az.” Lehetetlen volt a nyelvükön akármit is mondani az ördög sugallta víziókról.

„Úgy érted – *mondta* –, hogy ez tényleg egy ómen volt, és tudta, hogy a boszorkányok néha hamis ómeneket küldenek. Hamlet bolond volt, hogy nem ment el egy gyakorlott ómenolvasóhoz, hogy mindekelőtt megnézesse az igazságot. Egy ember-aki-látja-a-jövőt meg tudta volna mondani neki, hogyan halt meg az apja, és ha tényleg megmérgezték és része volt benne boszorkányságnak is, akkor Hamlet össze tudta volna hívni az időseket, hogy elrendezzék az ügyet.”

A ravasz idős megkockázta egy ellenvetést:

„Mivel az apja bátyja volt a nagyfőnök, az ember-aki-látja-a-jövőt, talán félt volna megmondani az igazat. Szerintem ez volt az oka annak, hogy Hamlet apjának egy barátja – aki idős és boszorkány is egyben – óment küldött, így tudathatta azt a barátja fiával. Az ómen igaz volt?”

„Igen – kihagyva a szellemeket és az ördögöt; boszorkány küldte ómennek kellett lennie. – Igaz volt, mert amikor a történetmesélő elmondta a meséjét az egész háztartás előtt, a nagyfőnök ijedtében fel-

ugrott. Félt, hogy Hamlet tudja a titkát, ezért azt tervezte, hogy megöleti.”

A következő rész színpadi felépítése némi nehézséget jelentett a fordítás során. Óvatosan kezdtem neki:

„A nagyfőnök mondta Hamlet anyjának, derítse ki, mit tud a fia. De mivel egy asszony szívében mindig a gyermekei az elsők, [a nagyfőnök] megbízta a fontos időst, Poloniust, hogy rejtőzzön el egy ruha mögött, amelyik a falon lógott Hamlet anyjának alvókunyhójában. Hamlet azzal kezdte, hogy leszidta az anyját azért, amit tett.”

Mindenki megdöbbenően felmordult. Az ember soha nem szidhatja meg az anyját.

„Az anya félelmében felkiáltott, és Polonius megmozdult a függöny mögött. »Hahó! Patkány?«, kiáltotta Hamlet, előrántotta a machetéjét, és keresztülhasított a ruhán – *szünetet tartottam a drámai hatás kedvéért*. – Megölte Poloniust!”

Az idős emberek mélységes viszolygással az arcukon összenéztek.

„Ez a Polonius igazán bolond volt, aki nem tudott semmit! Még egy gyerek is tudta volna, hogy azt kell kiáltania, »én vagyok az!« „ –

Fájón belém hasított a felismerés, hogy ezek az emberek lelkes vadászok, akik mindig íjjal, nyíllal és machetével felfegyverkezve járnak. A fű első zörrenésére az íjuk felajzva a célra mered, és a vadász elkiáltja magát: „Zsákmány!”, ha nem válaszol azonnal emberi hang, a nyíl célja felé sűvít. Akár egy jó vadász, Hamlet azt kiáltotta: „Hahó! Patkány!”.

Közbevágtam, hogy megmentsem Polonius jó hírét:

„Polonius beszélt, Hamlet hallotta őt, de azt hitte, a nagyfőnök az, akit azon az estén már korábban meg akart ölni, hogy bosszút álljon az apján...”

Letörtem, mivel nem voltam képes megmagyarázni ezeknek a po-gányoknak, akik nem hittek a halál utáni életben, mi a különbség akö-

zött, ha valakiért imádkoznak, vagy ha „áldozás nélkül, csalódottan, az utolsó kenet nélkül” hal meg.

Ezzel tényleg sokkoltam a hallgatóságomat.

„Rettenetes dolog, ha egy ember kezét emel az apja bátyjára, aki az apja lett. Az időseknek hagyniuk kell, hogy az ilyen embert megbabonázzák.”

Tanácsalanságomban a kóladiómat rágcsáltam, aztán megjegyeztem, hogy ez az ember végül is megölte Hamlet apját.

„Nem – *hangsúlyozta az idős ember, kevésbé hozzám, mint az idősebbek mögött ülő fiatalabb férfiakhoz beszélve* –, ha az apád bátyja megölte az apádat, az apád kortársaihoz kell fordulnod, ők bosszút állhatnak apáért. Senki nem használhat erőszakot az idősebb rokonnal szemben.”

Még egy gondolat felötlött benne:

„De ha az apja bátyja tényleg elég romlott volt ahhoz, hogy megbabonázza Hamletet, és örültet csináljon belőle, akkor ez mégis lehetne egy jó történet, mert így az ő hibája lenne, hogy Hamletben örültként nincs már semmi értelem, és kész arra, hogy megölje az apja bátyját.”

Elismerő morajlás hallatszott. A *Hamlet* ismét jó történet volt nekik, de nekem már nem tűnt ugyanolyannak. Ahogy átgondoltam az elkövetkező bonyodalmakat a történet fonalában és a szereplők indítékait, elvesztettem a bátorságomat, és úgy döntöttem, gyorsan átsiklok a veszélyes terep felett.

„A nagyfőnök – *folytattam* – nem sajnálta, hogy Hamlet megölte Poloniust. Ez okot adott neki arra, hogy egy távoli országba küldje Hamletet két hűtlen kortársával és egy levéllel, amelyben az állt, hogy Hamletnek meg kell halnia. De Hamlet megváltoztatta az írást a papíron és a főnök a kortársait ölte meg.”

Erre az egyik férfi, akinek korábban azt mondtam, hogy az észrevehetetlen hamisítás nem csak erkölcstelen, de az ember nem is képes

kivitelezni, szemrehányó pillantással nézett rám. Elfordítottam a tekintetemet.

„Mielőtt Hamlet visszatérhetett, Laertes megérkezett az apja temetésére. A nagyfőnök elmondta neki, hogy Hamlet ölte meg Poloniust. Laertes megesküdt, hogy megöli Hamletet, azért, amit az apjával tett, és azért is, mert a húga, Ophelia, amikor hallotta, hogy az az ember ölte meg az apját, akit szeretett, megőrült, és a folyóba fulladt.”

„Máris elfelejtetted, mit mondtunk neked? – *mondta szemrehányóan az öregember.* – Egy örült emberen nem lehet bosszút állni. Hamlet örülségében ölte meg Poloniust. Ami a lányt illeti, nemcsak megőrült, de vízbe is fojtották. Csak a boszorkányok tudnak embert vízbe fojtani. A víz maga nem bánt semmit, Egyszerűen csak egy olyan valami, amiből az ember iszik és fürdik benne.”

Kezdtém ingerült lenni: „Ha nem tetszik a történet, abba hagyom.”
Az öregember csitítgatott, és saját maga töltött nekem még sört. –

„Jól mondd a történetet, és mi figyelünk is. De világos, hogy az idősek a te országodból soha nem mondták el neked, mit is jelent ez a történet igazából. Nem, ne vágj közbe! Hiszünk neked, amikor azt mondd, nálatok másmilyenek a házassági szokások vagy a fegyverek és a ruhák. De az emberek mindenütt egyformák, ezért mindig vannak boszorkányok. Mi, az öregek vagyunk annak tudói, hogyan dolgoznak a boszorkányok. Mondtuk neked, hogy a nagyfőnök akarta megölni Hamletet, és most a saját szavaid igazoltak minket. Kik voltak Ophelia férfi rokonai?”

„Csak az apja és a bátyja voltak” – a Hamlet már egyértelműen kicsúszott a kezeim közül.

„Kelltek hogy legyenek még mások is, ezt is meg kell majd kérdezned az idősektől, amikor visszamész a saját országodba. Abból, amit nekünk elmondtál, mivel Polonius már halott volt, Laertes kellett hogy megölje Opheliát, bár nem látom, erre mi oka lehetett.”

Kiürítettünk még egy csupor sört, és az idős emberek a részleteket tárgyalták kissé spicces érdeklődéssel. Végül az egyikük megkérdezte tőlem: „Mit mondott Polonius szolgája, amikor visszatért?”

Nehézkesen visszaemlékeztem Rajnáldra és küldetésére: „Nem hiszem, hogy visszatért, mielőtt Poloniust megölték.”

„Figyelj – *mondta az idősebb ember* –, és elmondom neked, hogyan volt, és hogyan fog folytatódni a történeted, akkor majd elmondod, igazam volt-e. Polonius tudta, hogy a fia bajba fog keveredni, és ez így is történt. Sok kifizetendő tartozása volt a párbajok és a szerencsejátékok miatt. Azonban csak kétféle módon tudott gyorsan pénzt szerezni. Az egyik az lett volna, hogy gyorsan férjhez adja a húgát, de nehéz olyan férfit találni, aki feleségül veszi azt a nőt, akit a főnök fia kíván. Mert mit tudsz tenni, ha a főnök örököse házasságtörést követ el a feleséggel? Csak egy bolond emel panaszt olyan ember ellen, aki egy napon majd a bírója lesz. Ezért Laertesnek a második utat kellett választania: boszorkánysággal megölte a húgát, vízbe fojtva őt, hogy aztán titokban eladhassa a testét a boszorkányoknak.”

Volt egy ellenvetésem:

„Megtalálták a holttestet, és el is temették. Mi több, Laertes beugrott a sírba, hogy még egyszer láthassa a húgát – így láthatod, a test tényleg ott volt. Hamlet, aki éppen csak visszaérkezett, utána ugrott.”

„Mit mondtam neked? – *Az idősebb a többiekhez fordult.* – Laertes nem készült semmi jóra a húga testével. Hamlet akadályozta meg őt, mert a főnök örököse, ahogy bármelyik főnök, nem szeretné, hogy más is meggazdagodjon, és hatalmas legyen. Laertes mérges lehetett, mert megölte a húgát anélkül, hogy bármi haszna lett volna belőle. A mi országunkban ezért megpróbálta volna megölni Hamletet. Nem így történt?”

„Többé-kevésbé” – *ismertem el.* – Amikor a nagyfőnök rájött, hogy Hamlet még mindig életben van, bátorította Laertest, próbálja megölni Hamletet, és szervezett egy macheteharcot közöttük. A harcban mindkét fiatalember halálosan megsebesült. Hamlet anyja megitta a mérgezett sört, amit a főnök Hamletnek szánt, arra az esetre, ha megnyerné a

harcot. Amikor látta, hogy az anyja meghal a mérgezett sörtől, Hamlet haldoklása közben megpróbálta megölni az apja bátyját machetével.”

„Látod, igazam volt!” – kiáltott az idősebb.

„Nagyon jó történet volt – *tette hozzá az öregember* –, és tényleg nagyon kevés hibával mondtad el. Csak egy tévedés volt még a végén. A mérget, amit Hamlet anyja ivott meg, nyilvánvalóan a párbaj túlélőjének szánták, akárki is legyen az. Ha Laertes nyert volna, a nagyfőnök azért mérgezte volna meg, nehogy bárki rájöjjön, hogy ő szervezte meg Hamlet halálát. Akkor Laertes boszorkányságától sem kellett volna tartania. Kemény szív kell ahhoz, hogy valaki boszorkánysággal megölje az egyetlen hűgát.”

„Néha – *zárta le az öregember, összehúзва maga körül rongyos tógáját* – más történeteket is el kellene mesélned nekünk a hazádból. Mi, akik idősek vagyunk, majd rávezetünk téged az igazi jelentésükre. Így amikor visszatérsz majd a saját földedre, az idősek látni fogják, hogy nem csak a bozótban üldögéltél itt, hanem olyan emberek között, akik tudnak dolgokat és bölcsességet tanítottak neked.”